

**Розділ III. МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО,
ФОЛЬКЛОРИСТИКА, ЕТНОЛОГІЯ ТА
ЗБЕРЕЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ
КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ**

УДК 398.81

<http://doi.org/10.15407/np.54.125>

Ольга Гуменюк,
д-р філол. наук, професор,
Крим, Сімферополь

**СОФІЯ ГРИЦА ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ЕМІГРАНТСЬКОЇ ПІСНІ**

Софія Йосипівна Грица – відома в Україні та за її межами дослідниця музичного й поетичного фольклору, авторка фундаментальних праць, присвячених зокрема генетичним витокам, особливостям побутування, соціокультурній функціональності фольклорних явищ. Особливе місце в її наукових зацікавленнях належить емігрантському фольклору, насамперед пісенному. У публікації звертається увага на означені дослідницею характерні риси поетки народної емігрантської пісні.

Попри широкий жанрово-стильовий діапазон емігрантської поезії, яка репрезентує різноманітні стильові шари традиційної фольклорної творчості, вона найбільшою мірою представлена тематично та інтонаційно багатою лірикою. Саме ліричні пісні найбільш поширені в емігрантському фольклорі. Немало спільних мотивів, зокрема таких як гіркота розлуки з рідними людьми й домівкою, вимушена тривожна подорож, єднають емігрантські пісні з іншими циклами суспільно-побутової лірики. Разом з тим емігрантські пісні в багатьох аспектах близькі до історичних. Історичні реалії відіграють неабияку роль у їхній художній структурі. Відтак, емігрантські пісні – це насамперед, жанровий різновид суспільно-побутової лірики, в якому особливо виразний історичний аспект. В основі цих пісень – глибокі переживання людей, поставлених волею немилосердної долі в екстремальні умови. Емігрантським пісням властивий особливий драматизм, який часто набуває зворушливого, психологічно означеного обарвлення. Характерні для них рефлексійність та медитативність.

Суттєвою рисою емігрантських пісень, безпосередньо пов'язаною з відзначеним історизмом, є властива їхній жанрово-стильовій структурі

епічність Ці пісні часто можна об'єднати в окремі тематичні цикли, які в різних аспектах змальовують долю емігрантів і сягають особливої епічної панорамності. З історизмом пов'язана й така риса емігрантських пісень як їхня гранична життєва достовірність і конкретика, виявом якої постають зокрема чіткі соціально-побутові реалії, промовисті подробиці, які фігурують у текстах. У цьому аспекті прикметні також діалектні особливості пісенної мови, характерне доволі часте звернення до топонімів. Історична й соціально-побутова конкретика, документальність тут здебільшого не суперечить художності, є специфічною рисою образної організації, узгоджується з традиційними поетичними засобами.

Ключові слова: Софія Грица, емігрантський фольклор, народна пісня, поетики, жанр, стиль.

Софія Йосипівна Грица – відома в Україні та за її межами дослідниця музичного й поетичного фольклору, авторка фундаментальних праць, присвячених зокрема генетичним витокам, особливостям побутування, соціокультурній функціональності фольклорних явищ. Особливе місце в її наукових зацікавленнях належить емігрантському фольклору, насамперед пісенному. Завдання цієї публікації – окреслити означені дослідницею характерні риси поетки народної емігрантської пісні.

Дослідники здебільшого відносять народні емігрантські пісні до суспільно-побутової фольклорної лірики. Немало спільних мотивів (переживання життєвої скрути, гіркота розлуки з рідними людьми й домівною, вимушена тривожна мандрівка) єднають емігрантські пісні з іншими циклами суспільно-побутової лірики, зокрема з піснями козацькими, чумацькими, бурлацькими, солдатськими. Однак разом з тим емігрантські пісні в багатьох своїх аспектах близькі до історичних, історичні реалії відіграють неабияку роль у їхній художній структурі. Можна говорити про певну суголосність з емігрантськими піснями окремих українських народних історичних пісень, скажімо, тих, які оповідають про зруйнування наприкінці XVIII століття Запорозької Січі й переселення українців на інші землі. Про таку суголосність ідеться зокрема в статті Лідії Козар «Фольклорна основа історико-етнографічних праць Ф. Вовка про Задунайську Січ» [7, с. 77–100].

Про особливий історизм української емігрантської народної поезії говорить Софія Грица, підкреслюючи, що її зразки «вбиваються із «міфологічного» стилю фольклору, схильного об'єднувати безліч подій, узагальнювати їх певною типовою ситуацією». «Еміграція, – додає дослідниця, – подія цілком не типова для українського трудівника, тому не дивно, що й творчість, з нею пов'язана, містить багато новацій в сюжетах, у лексиці» [4, с. 1]. С. Й. Грица звертає увагу на широкий жанрово-стильовий діапазон емігрантської поезії, яка «репрезентує основні стильові шари традиційної української пісенності – епіку у вигляді масштабних розповідей новелістичного характеру; рефлексійну лірику, яка тяжіє до традиційної ліричної пісенності; гумористично-сатиричні приспівки на теми емігрантського життя». Притому дослідниця наголошує: «Найширше представлений другий шар» [4, с. 9].

Попри окремі зразки власне епічного характеру (і тоді ці зразки здебільшого вже не називають піснями) емігрантські пісні – це, насамперед, жанровий різновид суспільно-побутової лірики, в якому особливо виразний історичний аспект. В основі цих пісень – глибокі переживання людей, поставлених волею немилосердної долі в екстремальні умови. Тож емоційна напруженість як суттєва ознака лірики є їхньою питомою рисою. Ведучи мову про драматизм як стильову рису емігрантських пісень, немало дослідників, зокрема й С. Грица, відзначають притаманну їм ліричну рефлексійність, пройняту переважно сумною тональністю.

Суттєвою рисою емігрантських пісень, безпосередньо пов'язаною з відзначеним історизмом, є властива їхній жанрово-стильовій структурі епічність, на що звернув пильну увагу вже один з перших їхніх дослідників Філарет Колесса: «Сі пісні складаються на широкий цикл, справжню епопею, що з різних боків змальовує долю емігрантів, на наших очах твориться нова група пісенна» [6, с. 42]. Цитуючи праці С. Грици та наголошуючи на особливому її внеску у справу вивчення українських народних емігрантських пісень, Олена Гінда звертає увагу на глибоке осмислення дослідницею властивої їм епічної панорамності: «Софія Грица неодноразово зазначала, що в емігрантських піс-

нях відобразилися найважливіші віхи еміграції, психологія її учасників, і акцентувала увагу на тому, що емігрантська пісенність становить стрункий тематичний цикл, відтворюючи всі етапи еміграції: прощання з рідним краєм, небезпечну далеку дорогу через океан, зустріч з чужиною, випробування на тривалість, щасливий або трагічний фінал далеких мандрів. Дослідниця аргументовано стверджувала, що жодна з груп українських пісень (про заробітчанство, чумацтво, рибальство, строкарство тощо) не дає такої широкої ситуативної напорами й образно номінувала емігрантські пісні «драматичною епопеєю про шукачів міражного земного раю, сповнену надій, тривог, щасливих несподіванок або й розчарувань». Відзначаючи їх публіцистичність і «хронікерський характер», Софія Грица доречно кваліфікувала такі риси як «рухову силу» нових, незвичних для традиційного фольклору сюжетів, образів, подій» [1, с. 103].

Саме епічні риси емігрантських пісень дали можливість С. Гриці застосувати при їх класифікації сюжетно-мотивний підхід та виділити опорні сюжетні мотиви, один з яких якщо не стає самодостатнім, то принаймні домінує в тій чи іншій виокремленій підгрупі. Це зокрема такі сюжетні мотиви як «настрої, роздуми, пов'язані з ідеєю виїзду з краю»; «подорож на чужину, тривога в дорозі, переправа через море, океан»; «складні обставини життя у процесі освоєння нових земель»; «драматичні переживання розлучених сімей» [3, с. 14]. Подібні сюжетні мотиви справді дуже виразні в емігрантських піснях, вони вкрай важливі для їх класифікації. Однак, як здебільшого завжди при досягненні та впорядкуванні фольклорного матеріалу, тут важливо спиратися й на інші критерії.

Лірична проникливість, емоційна насиченість емігрантських фольклорних творів не раз поєднується з елементами оповідності, фабульності, з певною панорамністю відтворення суспільно-побутових явищ, з піднесеним відчуттям урочості переломних моментів у людському житті. Однак, епічність тут виступає переважно стильовою рисою, яка відтіняє та увиразнює провідну в цих творах ліричну стихію і здебільшого не набуває родового визначення. Тож тут доводиться говорити не про епос чи ліро-епос, а про певну своєрідність ліричного жанру, його стильову

специфіку. Тож можемо говорити про родовий синкретизм як суттєву ознаку емігрантського фольклору.

Фольклор значно ближчий, аніж професійна художня творчість, до міфологічного синкретизму, який можна трактувати зокрема як зародкову єдність в архаїчному світосприйманні певних аспектів пізнішої духовної культури. В українській народній емігрантській пісні, що цілком природно, безпосередньо виявляється мистецький синкретизм (притому слід зауважити, що своєрідною музикальністю позначені не лише її музичні, а й словесні тексти), а також виразно означається родовий синкретизм, причому як в ліриці, так і в епіці. Це доволі прикметна стильова риса, котра єднає емігрантський пісенний фольклор як порівняно нове явище, з жанровими різновидами національного фольклору попередніх епох.

З історизмом пов'язана ще одна суттєва риса емігрантських пісень – їхня гранична життєва достовірність і конкретика, виявом якої постають зокрема чіткі соціально-побутові реалії, промовисті подробиці, які фігурують у текстах (наприклад, корабель, що везе безталанних мандрівців через океан). У цьому аспекті прикметні також діалектні особливості пісенної мови, характерне часте включення топонімів. С. Й. Грица детально розглядає лексичні й фонетичні особливості окремих груп українських емігрантських пісень, у яких виразні гуцульські, бойківські та лемківські діалекти, звертає увагу на появу в цих піснях специфічних запозичених слів, пов'язаних з новими умовами праці (*гавз, бос, шифа, фарма*), на суттєву роль численних топонімів у художній структурі творів [3, с. 10–11]. «Надзвичайну точність та документальність», властиву емігрантській пісні, відзначають й інші дослідники, зокрема Олена Луцко [8, с. 443].

Отже, слідом за С. Грицею можемо звернути увагу на такі найхарактерніші риси поезики народної емігрантської пісні. Попри широкий жанрово-стильовий діапазон емігрантської поезії, яка репрезентує різноманітні стильові шари традиційної фольклорної творчості, вона найбільшою мірою представлена тематично та інтонаційно багатою лірикою. Саме ліричні пісні найбільш поширені в емігрантському фольклорі.

Немало спільних мотивів, зокрема таких як переживання життєвої скрути, гіркота розлуки з рідними людьми й домівкою, вимушена тривожна подорож, єднають емігрантські пісні з іншими циклами суспільно-побутової лірики. Разом з тим емігрантські пісні в багатьох аспектах близькі до історичних. Історичні реалії відіграють неабияку роль у їхній художній структурі. Відтак емігрантські пісні – це, насамперед, жанровий різновид суспільно-побутової лірики, в якому особливо виразний історичний аспект.

В основі цих пісень – глибокі переживання людей, поставлених волею немилосердної долі в екстремальні умови. Емігрантським пісням властивий особливий драматизм, який часто набуває зворушливого, психологічно означеного обарвлення. Характерні для них рефлексійність та медитативність. Притім емоційна напруженість, особливо притаманна ліриці, є їхньою найбільш виразною ознакою.

Суттєвою рисою емігрантських пісень, безпосередньо пов'язаною з відзначеним історизмом, є властива їхній жанрово-стильовій структурі епічність. Ці пісні часто можна об'єднати в окремі тематичні цикли, які в різних аспектах змальовують долю емігрантів і сягають особливої епічної панорамності. Лірична проникливість, емоційна насиченість емігрантських фольклорних творів нерідко поєднується з елементами оповідності, фабульності. Однак, епічність тут виступає переважно стильовою рисою, яка відтіняє та увиразнює провідну в цих творах ліричну стихію і здебільшого не набуває родового визначення.

З історизмом пов'язана й така риса емігрантських пісень як їхня гранична життєва достовірність і конкретика, виявом якої постають зокрема чіткі соціально-побутові реалії, промовисті подробиці, які фігурують у текстах. У цьому аспекті прикметні також діалектні особливості пісенної мови, характерне доволі часте звернення до топонімів. Історична й соціально-побутова конкретика, документальність тут здебільшого не суперечить художності, є специфічною рисою образної організації, узгоджується з традиційними поетичними засобами.

Список використаних джерел

1. Гінда О. Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття в контексті фольклорних традицій : монографія / Олена Гінда. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. – 546 с.
2. Гнатюк В. М. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності // Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість / В. М. Гнатюк – К. : Наук. думка, 1966. – С. 78–95.
3. Грица С. Буд здорова, землице. Українські народні пісні про еміграцію. Нотне видання / Упорядк., вст. ст. і прим. Софії Грици. – К. : Музична Україна, 1991. – 176 с.
4. Грица С. Й. Емігрантські пісні / С. Й. Грица // Ел. ресурс : <http://providne.com/content/пісні/емігрантські/>
5. Грица С. Фольклор у просторі і часі : вибрані статті / Софія Грица. – К. : НАН України, І-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; Тернопіль : Астон, 2000. – 228 с.
6. Колесса Ф. М. Фольклористичні праці / Ф. М. Колесса. – К. : Наук. думка, 1970. – 412 с.
7. Козар Л. Фольклорна основа історико-етнографічних праць Ф. Вовка про Задунайську Січ / Лідія Козар // Слов'янський світ. – 2015. – Вип. 14. – С. 77–100.
8. Луцко О. Мотиви й поетика українських народних пісень про еміграцію в Канаду / Оксана Луцко // Народознавчі зошити. – 2010. – № 3–4. – С. 438–448.

References

1. Hinda O. *Poetychna tvorchist' ukrayins'koyi trudovoyi spilnoty v Italiyi pochatku XXI stolittia v konteksti folklornykh tradyciy: monografiya* [Poetry of Ukrainian Labor Society in Italy of the 21st Century Beginning in the Context of Folklore Traditions: Research Book], Lviv, "Ivan Franko National University Publ.", 2015. – 546 p.
2. Hnatiuk V. M. *Pisenni novotvory v ukrayins'ko-rus'kii narodni slovesnosti* [Song New Creations in Ukrainian Folk Literature], in the book: Hnatiuk V. M. *Vybrani statyi pro narodnu tvorchist'* [Chosen Articles about Folk Creations], Kyiv, "Naukova Dumka Publ.", 1966. – P. 78–95.
3. Hrytsa S. *Bud' zdrava, zemlytse. Ukrayins'ki narodni pisni pro emigratsiyu* [Ukrainian Folk Songs about Emigration], Kyiv, "Muzychna Ukraina Publ.", 1991, 176 p.

4. Hrytsa S. Y. *Emigrants'ki pisni* [Emigrant Songs], El. resource: <http://proridne.com/content/пісні/емігрантські/>

5. Hrytsa S. *Folklor u prostori i chasi: vybrani statyi* [Folklore in Space and Time: selected articles], Kyiv, National Academy of Sciences, Rylsky Institute for Art Studies, Folkloristic and Ethnology; Ternopil, “Aston Publ.”, 2000. – 228 p.

6. Kolessa F. M. *Folklorystychni praci* [Folkloristic Works], Kyiv, “Naukova Dumka Publ.”, 1970. – 412 p.

7. Kozar L. *Folklorna osnova istoryko-etnografichnykh prac' F. Vovka pro Zadunays'ku Sich* [The Folklore Base of Historical and Ethnographical Works by F. Vovk about Sich behind Danube], *Slovyans'ky swit* – Slavish World, 2015, Issue 14, p. 77–100.

8. Lutsko Oksana. *Motyvy u poetyka ukrayins'kykh narodnykh pisen' pro emigratsiyu v Kanadu* [Motives and Poetics of Ukrainian Folk Songs about Emigration to Canada], *Narodoznavchi zoshyty* – Ethnological Notes, 2010, № 3–4, p. 438–448.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018

Olga Gumenyuk,

Dr. philol. sciences, professor
Crimea, Simferopol

Sophia Hrytsa about the Peculiarities of the Poetics of the Ukrainian Folk Emigrant Song

Sophia Yosypivna Hrytsa – is a researcher of the musical and poetic folklore, who is famous in Ukraine and abroad. She is the author of the fundamental works, dedicated to the genetic sources, the peculiarities of daily routine, social-cultural functions of the folklore phenomenon, in particular. An emigrant folklore, especially song folklore, takes a special place in the range of her scientific interests. The publication deals with the features of the emigrant folklore songs' poetics, determined by the researcher.

Keywords: Sophia Hrytsa, emigrant folklore, folk song, poetics, genre, style.